

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ДОНИШКАДАИ ҶУМҲУРИЯВИИ ТАКМИЛИ ИХТИСОС ВА
БОЗОМЎЗИИ КОРМАНДОНИ СОҶАИ МАОРИФ**

**БАРНОМАИ
ТАЪЛИМИ КУРСИ ТАКМИЛИ ИХТИСОСИ
ОМЎЗГОРОНИ ФАНИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ
ЎЗБЕК**

Душанбе – 2023

Бо қарори Шурои олимони Донишкадаи ҷумҳуриявӣ тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф № 11/38, аз 30.11.2023 тасдиқ шудааст.

Муратгиб: **Х. Мусоев** – омӯзгори калони кафедраи методикаи таълим дар муассисаҳои томактабӣ ва миёнаи умумии ДҚТИБКСМ

Муқарризон: **М.Азизова** - сармутахассиси кабинети методи ҷумҳуриявӣ назди вазорати маори ва илми Ҷумҳурии Тоҷикситон

Ш. Котибова-мудирӣ шуъбаи таълими мактабҳои камнуфуси Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомӣ

Муҳаррир: **М.Солиева** – омӯзгори калони кафедраи методикаи таълим дар муассисаҳои томактабӣ ва миёнаи умумии ДҚТИБКСМ

Барномаи мазкур барои шунавандагони курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони фанни забон ва адабиёти ўзбекӣ пешбинӣ шудааст.

Ўзбек тили ва адабиёти таълим методикасининг муҳим масалаларидан бири таълим дастуридир

Ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчиларининг истагини эътиборга олган ҳолда дастурда таълимига доир мисоллар, нутқни ривожлантириш малакаси, луғат таълими, имло ва грамматика қисқача берилган. Шунингдек ўқиш ва ёзиш малакасини ривожлантириш усул ва йўллари, зеҳни чархлаш, ҳозирги замон ўқувчиларнинг ижодкорлиги, тестдан фойдаланиш, жуфтликларда ва гуруҳларда ишлаш берилган.

Дастурда ҳамма мавзулар замонавий техника воситалари (электрон доска, слайд, проектор) лар орқали таълим берилади.

Ушбу дастур ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчилари малака ошириш курси тингловчиларига тавсия этилади.

Шуни назарда тутиш лозимки, малака ошириш системаси замон талаботига асосан ўзгарувчан ва ҳар бир ўзгаришини ўзида таҷассум қила олсин.

Эмомали Раҳмон

Сўз боши

Ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчиларининг малака ошириш курси дастур таълими Тожикистон Жумҳуриятининг «Маориф ҳақида» қонунлари асосида, Тожикистон Жумҳуриятининг миллий таълим концепсияси, давлат стандартларининг умумий ўрта таълим, бошланғич таълим стандарти, ўзбек тили ва адабиёти стандарти, дарслик китоблар, Тожикистон Жумҳурияти миллий тарбия концепсияси, Тожикистон Жумҳуриятининг 2010-2015- йиллар учун маориф соҳасини ривожлантириш давлат дастури, МД «ДҚТИБКСМ» Низомнома ва Оиннома, Умумий таълим мактабларининг намунали тартиби, Тожикистон Жумҳуриятининг Ҳукумати бошқа ҳуқуқий меъёрий ҳужжатлари, Тожикистон Жумҳурияти маориф ва илм Вазирлиги ва МДДҚТИБКСМ бошқа давлатлар тажрибасига таянган ҳолда тартиб берилган.

Кўйидаги таълим дастури 72 соатга, 12- кунга мос шаклда тартибга киритилган. Малака ошириш олийгоҳи кафедра ва бўлимлар ўқитувчилари ўз соҳа ўзгаришларига қараб янгиликлар кирита олади. « Педагогик маҳорат ва малака, билимларни ошириш» боби кўйидаги қисмлардан иборат.

а) Ўзбек тили ўқитиш методикасининг асосий назарияси;

б) Адабиёт ўқитиш методикасининг асосий назарияси.

Дастурнинг асосий мақсади. Ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчиларининг Тожикистон Жумҳурияти маориф соҳасидаги давлат сиёсати билан таништириш, маориф соҳасидаги ишчилар фаъолиятининг ҳуқуқий меърлари актлари, таълим муасисалари ва салоҳиятни ривожлантиришда қўлга киритган ютуқлар ва жумҳуриятимиздаги кўзга ташланадиган олиму мутахассислар ва чет эл ташкилотларининг таълим соҳасида методикасини ошириш, шу жумладан, ўзбек

тили ва адабиёти Стандартидан фойдаланиш, фан Стандартлари ва таълими салоҳиятли таълим бериш дарс режаси ва календар иш тематик иш режасини тузиш, мазмун ва мундарижа жиҳатдан бир- бирига ўхшаш фанларнинг ҳамгиролиги, таълимнинг фаъл усулидан фойдаланиш, боҳолаш қисмларидан фойдаланишни ўз ичига олади.

Ўзбек тили ва адабиёти таълимнинг вазифалари.

Ўзбек тили ва адабиёти таълимда қўйдаги вазифалар киритилган: ёзув, тўғри ўқиш малака ва маҳорати ва олдиндан фикрлаш қобилияти, хулоса чиқариш, болаларнинг яққа қобилиятини аниқлаш ва уни ошириш ўқувчиларнинг билим олишда қизиқишини ва маърифатли, иродали бўлиб етишида кўмаклашимиз лозим, гўзаллик ҳиссини ўқувчиларда ўстириш, мантикий тафаккурни, сўзлаш маданияти, одоб- ахлоқ, соғлик, соғлом ҳаёт тарзини муҳайё этиш, ота-она қадрига етиш, уларнинг меҳнати туфайли топган ҳар бир моддий неъматлар қадрига етиш, бу моддий неъматларни ривожлантиришда ўз ҳиссаларини қўшиш, кичик ёшдаги ўқувчиларни ота-онани севиш, ўз она тилини, Ватанини, катталарга эҳтиром, ўқитувчиларга ёрдам беришни ўқитириш, Ватан ифтихорини эҳтиром этиш (миллий мадҳиямиз, давлат нишони ва байроғини азиз тутмоқ, ўз мактабининг қадри қиммат ва шарафини оширишда ўз ҳиссасини қўшиш, ўқувчилар шахсиятини ривожлантиришда ўз ҳиссасини қўшиш.

Дастур таълими қўйдаги қисмлардан иборат:

1. Фан таълими концепсияси;
2. Фан таълимнинг дастур режаси;
3. Тест топшириқлари;
4. Адабиёт.

Дастур мундарижасининг асосий қисмлари ва фанларни ўқитишда асосий мақсадларни аниқлайди. Дастурга асосан фанлар стандарти беш қисмдан иборатдир.

Бўлим мазмуни – асосий тушунчалар, фан Стандартларининг ҳуқуқий меъёрларига кўшимча, фан Стандартларининг асосий принциплари, Стандартларнинг мақсад ва вазифалари тавсия этилади.

Фан салоҳиятлари –бу қисмда фан салоҳиятлари синфга мувофиқ ва таълим боблари, салоҳият кўрсаткичлари, ахлоқ ва тарбия салоҳияти ўқитувчиларга тавсия қилинади, ҳислат кўрсаткичлари ва ўқитувчилар салоҳияти тавсия этилади.

Салоҳият таълимини ташкил этиш жараёни-назария қисмида ва салоҳиятли таълим тартибининг принцип қисмлари, шу жумладан таълим жараёнида мустақилият, таълимнинг самарали принциплари фикрлаш малакаларини юқори даражада ривожлантириш, фанларнинг ўзаро алоқаси, фан таълими методикаси, фан таълими методи ва стратегияси салоҳиятли таълим тартибини амалга оширади.

Баҳолаш – қисм тартиби, ўқувчиларнинг салоҳиятни баҳолаш методлари ва воситалар орқали амалга оширилади. Баҳолаш восита намуналари фан талоботига мувофиқ баҳолаш мумкин, ўқувчиларга қуйидаги воситалардан фойдаланиш йўллари изоҳланади.

Ўқитувчи қўлланмаси - бу қисмда таълим бобига мувофиқ ҳамма дарслар бирма- бир ва мавзулар ўқувчиларнинг салоҳиятнинг ривожланиши назарда тутилган. Бу дарсларда салоҳият стандартлари, дастур мавзулари ва дарслик китоб материаллари билан боғлиқ.

Тест синовлари ўқувчиларнинг билими ошириш учун тартиб берилган, уларга янгилар қўшимча қилиш мумкин. Адабиётлар рўйхатида таълим мақсадига тааллуқли масалалар киритилган

Дастур талаби. Малака ошириш курс тингловчилари курс якунида қуйидаги билим ва малака салоҳиятларни ўзлаштира оладилар:

➤ улар Стандарт талоботлари асосида Тожикистон Жумҳурияти умумий таълим давлат Стандарти асосида «Ўзбек тили ва адабиёти (ўзбекча), дарслик китоблар ва

таълим метериаллари- календар – тематик иш режаларини туза оладилар;

➤ ўқувчиларнинг замонавий ўқиш малакаларини ривожлантириш, бурро ўқиш, мазмунини ўзлаштириш учун тўлиқ кироат қилиб ўқиш, берилган матнни ўзлаштириш ва ундан хулоса чиқара олиш, улар асосида савол ва топшириқлар туза олиш малакаларини ўзлаштира оладилар;

➤ педагогика ва психология соҳасидаги ўзлаштирган янгиликларини амалга татбиқ эта олади;

➤ ўқувчиларнинг замонавий ёзув малакалари чиройли ёзиш, диктант ёзиш, баён, иншо, эссе, иш юритиш қоғазлари, ҳикоя, очерк, повест, романлардан фойдаланиб улар асосида савол ва топшириқлар тартиб бера олади;

➤ Ўқувчилар замонавий методлари асоси фикрни эркин баён этиш, айтиш пайтида ўзбек тили қоидаларига риоя қилиш, таҳлил ва хулоса чиқариш, эшитган ва ўқиган билимига таяниб савол ва топшириқлар туза олади;

➤ Тушунча ва ҳодисаларни ўзбек тили ва адабиёти талабларига мувофиқлаштириб, стандарт талаби асосида салоҳиятга қаратилганларини йўлга қўя олади;

➤ Мавзуларни танлашда ахлоқий ва маърифатпарварлик, гўзаллик қизиқишларни назарга олади;

➤ Ўтмиш ва ҳозирги замон адибларининг фаолиятини ўрганиб ҳаётга татбиқ қила олади;

➤ Янги лугатлардан иш жараёнида фойдаланади;

➤ Баҳолаш воситаларидан ўқиш, ёзиш, таҳлил, айтиш пайтида ўқувчилар билимини баҳолай олади;

➤ Тест воситасида ўқувчилар билимини компьютер воситасида баҳолай олади.

Курс якунида тингловчи:

➤ маориф соҳасидаги давлат сиёсати;

➤ педагогика ва психология назария асослари;

- инноватсион технологияни ўзбек тили ва адабиёти дарсларида қўллаш;
- илмий тадқиқот усули ва хусусиятларини билсин.

Қуйидаги салоҳиятларни қўлга киритсин:

- ўзининг касбий маҳоратини баланд кўтаришда малака оширишдан фойдалана олсин;
- ўқувчилар билим сифатини баҳолашда мониторингдан фойдаланиш;
- ўқувчиларнинг мустақил ишлаш пайтида «информатсия- комуникатсион технология» -сидан фойдалана олсин;
- умумий аттестасия саволлари (рейтинг, текширув, имтиҳон) олимпиада ва викториналарга мустақил саволлар тартиб бера олсин;
- таълимий - методий ва дидактик материалларни ўзбек тили ва адабиётидан ТИК –да туза олсин;
- назариявий билимлар асосида назариявий тадқиқот ўтказа олсин.

**Ўзбек тили ва адабиёти малака ошириш
курси режаси**

№	Дастур қисмлари	Соатлар миқдори
---	-----------------	-----------------

б/т		Ҳаммаси	Назариявий	Амалий
1.	Билим, малака ва касбий маҳоратни ривожлантириш	54	22	32
2.	Сиёсий менежмент	2	2	-
3.	Касбий педагогика	4	1	3
4.	Касбий психология	4	1	3
5.	Экология, яшаш жойини муҳофаза қилиш ва табиий бойликларни оқилона сарфлаш	2	2	-
6.	Ахборот технологияси	4	1	3
7.	Иш юритиш ва соҳа ҳужжатлари	2	1	1
	Жами:	72	30	42

Ўзбек тили ва адабиёти малака ошириш курси режаси

№	Дастур қисмлари	Соатлар миқдори		
		Ҳаммаси	Назариявий	Амалий
Таҳассус, фан таълими методикаси		54	22	32
1.	Ўзбек тили ва адабиёти фанлари юзасидан тузилган дастур мазмунини мундарижаси юзасидан таҳлил.	2	1	1
2.	Ўзбек тили ва адабиёти фанлари бўйича тартиб берилган дарслик китобларнинг илмий-методик тузилиши бўйича таҳлили.	2	1	1
3.	Ўқувчиларни маърифатпарварлик руҳида тарбиялашда ўзбек тили ва адабиёти фанларининг ўрни.	2	1	1
4.	Адабиёт дарсларида ўқувчиларнинг нутқ маданиятини шакллантиришда салоҳият муносибатлари. Таълимнинг уч пағонаси.	2	-	2
5.	V синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси Салоҳият таълими асосида дарсларни режалаштириш. Салоҳият асосида мақсад қуйиш.	2	1	1
6.	VI синф ўқувчиларини салоҳият асосида баҳолаш, салоҳият асосида ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси.	2	1	1
7.	7- синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси Ўзбек	2		2

	тили ва адабиёти фанларини ўқитишда салоҳият асосида баҳолаш методикаси.			
8.	8- синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси.Ўзбек тили ва адабиётини ўқитишда проблемалик масаласи. Тест асосида ўзбек тили ва адабиёти фанларидан олган билимларини текшириш йўллари.	2	1	1
9.	9- синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси Ўзбек тили ва адабиёти ўқитиш жараёнида кабинетларининг роли ва вазифаси.	2	1	1
10.	10- синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси.Дарс жараёнида интерактив таълим фаолияти усуллари.	2	1	1
11.	11-синфда ўзбек тили ва адабиётини ўқитиш методикаси.Синфдан ташқари ва мактабдан ташқари ишларни ташкил этиш методикаси.	2	1	1
12.	Ўзбек тилининг «Морфология» бўлими. Мустақил сўз туркумлари. Мустақил сўз туркумларининг морфологик хусусиятлари. Морфология ўқитиш методикаси. Ўзбек тили ва адабиёти мактабда таълимий фан сифатида.	2	1	1
13.	Ҳозирги замон ўзбек адабий тилини ўқитишнинг мақсади ва вазифалари. Ўзбек тилининг янги имло луғати. Мактабда ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ўстириш йўллари ва методлари.	2	1	1
14.	Мактабда от, сифат, сон сўз туркумларини ўқитиш методикаси.	2	1	1
15.	Олмош, феъл, равиш сўз туркумларини ўқитиш методикаси.	2	-	2

16.	Ўзбек имлосидаги ёрдамчи сўз туркумларини ўқитиш методикаси.	2	1	1
17.	Боғланган ва эргашган кўшма гапларни ўқитиш методикаси.	2	1	1
18.	Грамматик таҳлил ва унинг турлари. Фонетик, морфологик, синтактик таҳлил ўтказиш методикаси.	2	1	1
19.	Ўқувчиларнинг билим даражасига баҳо бериш, билимларини синаш методикаси. Ўқувчиларнинг билим ва малакаларини синашнинг аҳамияти.	2	1	1
20.	Ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитишда таълимнинг фаол усулларидан фойдаланиш методикаси.	2	1	1
21.	Сўз бирикмасини ўрганиш методикаси. Гап турлари синонимияси	2	1	1
22.	Мактабда ўтказиладиган ёзма иш турлари ва уларни ўтказиш методикаси. Ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитишда синфдан ташқари ишларни ташкил қилиш методикаси.	4	1	3
23.	Ўзбек тили ва адабиёти фанларининг бошқа фанлар билан алоқадорлиги. Фанни бошқа фанлар билан кўшиб ўқитиш йўллари. Синтактик услубият.	2	1	1
24.	Морфологик услубият юзасидан кўргазмали қуроллар тайёрлаш ва дарс жараёнида улардан фойдаланиш йўл ва усуллари. (4 соат).	2	1	1
25.	XIX асрнинг II ярми ва XX аср бошлари даври адабиётини ўқитиш методикаси. XI-XIII асрлар ўзбек, тожик адабиёти намуналарини ўрганиш методикаси.	4	1	3
	Ҳаммаси	54	22	32

ТАҲАССУС, ФАН ТАЪЛИМИ МЕТОДИКАСИ ТАЪЛИМИ

1.Мавзу: Ўзбек тили ва адабиёти фанлари юзасидан тузилган дастурлар мазмуни ва мундарижаси бўйича таҳлил. (2 соат).

Амалдаги адабиёт дастурининг илмий-методик йўналишлари жиҳатидан таҳлил. Адабиёт дастурининг тўрт бўлимдан: халқ оғзаки ижодидан намуналар, адабиёт тарихи, XX аср адабиёти, чет эл адабиётидан намуналар қисмлардан иборат эканлиги. Адабиёт фани санъатнинг бир тури эканлиги. Адабиётнинг санъатнинг бошқа турларидан фарқи. Адабиётнинг инсон тарбиясида тутган ўрни.Воқеликни образлар орқали акс эттириш, умуман, санъатнинг барча турларига хос хусусиятдир.Халқ оғзаки ижоди (эртаклар,топишмоқлар,достонлар).

Мақоллар, уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Мақолларнинг мавзулари. Замонавий мақоллар. Мақол ҳақида.

Латифалар халқ оғзаки ижодининг оммавий, ихчам сюжетли ҳикоя эканлиги. Ўзбек ва тожик латифачилиги ҳақида.

Ўзбек ва тожик адабиёти тарихидан. Абуали ибн Сино рубойларида инсон ахлоқи ва билимининг улуғланиши.

Ю.Х. Ҳожибнинг «Қутадғу билик» асари. Адиб ҳаёти ва асарнинг яратилиши ҳақида маълумот. Асарнинг тарбиявий аҳамияти.

Рўдакийнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида маълумот. «Дўстлик» ҳақидаги рубойсида инсоний дўстликнинг улуғланиши.

Алишер Навоий рубойлари. Навоий рубойларида маънавий- ахлоқий масалалар. Рубой ҳақида маълумот.

Абдурахмон Жомий ҳаёти ва ижодий фаолияти. Жомий ва Навоий ўртасидаги дўстлик. Шоир асарларида инсон баркамоллиги, донолигининг улуғланиши.

А.Авлоний ва Хамза асарларининг ғоявий йўналиши бу асарларнинг тарбиявий аҳамияти.

2.Мавзу: Ўзбек тили ва адабиёти бўйича тартиб берилган дарслик китобларнинг илмий-методик тузилиши бўйича таҳлили. (2 соат).

Дарслик китоблардан фойдаланиш йўллари. V - XI синфлар бўйича тартиб берилган дарслик китобларнинг тузилиши. Бу синфлар бўйича тузилган китобларнинг мундарижаси. Дарслик китобларнинг мазкур фанлар юзасидан тузилган дастурларга мувофиқлиги ва давлат стандарти талабларига жавоб бера оларли бўлиши. Мазкур фанлар юзасидан тузилган китоблардаги монографик мавзуларни тушунтириш йўллари ва методлари дарслик китоблардаги мавзуларни баён қилишда ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари ва билим даражаларини ҳисобга олиш. Ўқувчиларга дарслик китобларда берилган мавзуларни сингдириш методикаси. V, VI, VII синфлар учун адабиёт фани бўйича тузилган дарсликлар, бу дарслик китобларда берилган халқ оғзаки ижодидан берилган намуналарни тушунтириш йўллари, уларнинг қадимийлиги, уларда ота-боболар ва аجدодларимиз қадриятларининг акс этиш VIII, IX синфлар учун тартиб берилган адабиёт дарсликлари. Улардаги монографик мавзуларни тушунтириш йўллари. Адабиёт тарихи ва XX аср адабиётидан берилган намуналарнинг бир-бирига боғлиқлиги, бу мавзуларда олға сурилган ғоялар, уларнинг ўқувчилар ҳаётида тутган ўрни X, XI синфлар учун тартиб берилган адабиёт дарсликлари X синф адабиёт дарслик китобида тарихга доир мавзуларнинг ўзига хос характерли хусусиятлари. V- XI синфлар учун тартиб берилган «Ўзбек тили» дарслик китобларининг тузилиши, илмий-методик хусусиятлари. VI синфда ўзбек тили китобини таҳлил қилиш.

3-мавзу: Үқувчиларни маърифатпарварлик руҳида тарбиялашда ўзбек тили ва адабиёти фанларининг ўрни. (2 соат).

Мавзуга доир назарий маълумот

Адабиёт дарслари жараёнида ўқувчиларда маърифатпарварлик ғояларини вужудга келтириш. Ғоявий – сиёсий қурол сифатида адабиёт олдида мустақил мамлакатнинг тутган йўлини оғишмай амалга оширадиган, етук, баркамол, ўз Ватанининг ҳақиқий фарзандларини тарбиялаб вояга етказиш, шунингдек ғоявий-сиёсий жиҳатдан мустаҳкам билимлар билан қуролланган, ҳаётга ақл- идрок, теран нигоҳ билан боқадиган, авлод-аждодлар меросини кўз қорачиғидек асраб, уларни янада бойтадиган, ахлоқий пок, ўз халқини ва барча мамлакат, элатларни, уларнинг маданиятини, урф-одат, тилларини ҳурмат қиладиган кишиларни тарбиялаши.

Адабиёт инсоннинг маданий - маънавий дунёси ва хусусиятларини бойитишга хизмат қилиши.

4-мавзу: Адабиёт дарсларида ўқувчиларнинг нутқ маданиятини шакллантиришда салоҳият муносибатлари. Таълимнинг уч пағонаси. (2 соат).

Адабиёт дарсларида ўқувчиларнинг нутқ маданиятини шакллантиришда ўқувчиларга таълим-тарбия беришдаги муҳим вазифаларнинг асосий қисми адабиёт дарсларида амалга оширилади.

Адабиёт дарсликлари “Ўқиш ва нутқ ўстириш” дастури давлат таълим стандарти талабларига жавоб берувчи концепция асосида тузилган. Унда ғоявий, тематик, эстетик, қисман мавсумий тизимлар ҳисобга олинган.

Бу синфларда ўқувчилар мазмуни ўзлаштирилган эртак, ҳикоялар бўйича баён, ҳаётий тажрибалари ва расмлар асосида кичик ҳажмдаги иншо ёзадилар.

Адабиёт дарсликларида акс эттирилган тез айтишлар, топишмоқлар, мақоллар буларнинг бариси болалар нутқини ўстиришда асосий омил саналади.

-болаларда ахлоқий ва эстетик тасаввурларни шакллантириш;

-болаларга атроф-муҳит, кишилар, табиат ва жамият ҳақида тушунча бериш;

-нафосат ҳиссини тарбиялаш;

-маънавий тафаккур юритишга ўргатиш;

-ўқув машғулотларига, билим манбаи бўлган китобга қизиқиш уйғотиш. Шу билан бир қаторда салоҳият муносибатлари руҳида тарбияланиб боради.

5-мавзу: V-синфда ўзбек тилининг фонетика, графика, орфоэпия ва орфография бўлимини ўрганиш методикаси. (2 соат).

Фонетика грекча фоне (товуш) сўзидан келиб чиққанлиги. Фонетика тилшуносликнинг нутқ товушларини ўрганадиган бўлим сифатида. Ўзбек тилининг фонетикаси ўзбек тилининг товушлар системасини ўрганиши. Мактаб курсининг «Фонетика ва графика» бўлимида ўзбек тили товуш системасининг асосий хусусиятлари ҳақида маълумот бериш. Товушлар билан харфларнинг ўзаро муносибатини, яъни боғланишини кўрсатиш ва товуш билан харфни бир - биридан аниқ ажратишга ўқувчиларни ўргатиш.

Ўқувчиларни орфоэпик нормаларнинг баъзилари билан таништириш ва талаффузда йўл қўйиладиган айрим хатоларнинг олдини олиш. Ўқувчиларнинг фонетикадан олган билимларидан фойдаланиб, уларнинг имло, ифодали ўқиш, орфоэпик талаффуз ва ишорат бўйича ҳосил қилган кўникмаларини такомиллаштириб бориш.

Нутқ товушлари ва уларнинг ҳосил бўлиши, ўқувчиларни «нутқ товушлари», «нутқ органлари» терминлари билан таништириш. Тилдаги сўзлар, сўз бирикмалари, гаплар нутқ товушлари ёрдамида ҳосил бўлиши. Ўзбек тили фонетикасида ўзбек тилидаги товушларнинг ҳосил бўлиши, талаффузи, бўлиниши, фонетик қонуниятлари, нутқдаги фонетик жараёнлар,

талаффуз ва ёзувнинг ўзаро муносабати каби ҳодисалар ўрганилиши. Нутқ товушларини ҳосил бўлишида иштирок этувчи органлар. V синфда таълим жараёнини ташкил қилиш йўллари.

6-мавзу: VI синф ўқувчиларини салоҳият асосида баҳолаш, салоҳият асосида ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси. (2 соат).

Бу синфда ўзбек тили ва адабиёти фанлари юзасидан таълим бериш йўллари. Уй вазифасини сўраш йўллари. Мавзунинг характеридан келиб чиққан ҳолда методлар танлаш. Уй вазифасини сўраш жараёнида савол-жавоб, мавзу юзасидан тузилган тест саволларидан фойдаланиш йўллари. Дарс жараёнида ўқувчилар фаолиятини активлаштириш йўллари. Дарсда таълимнинг фаол усулларидан фойдаланиш. Янги билимлар бериш ва изоҳлаш, ўқувчиларга нотаниш ёки мураккаброқ мавзуларнинг янги томонларини очиб бериш, янги билимлар бериш

Сифат ҳақида умумий маълумот бериш, сифат даражалари: оддий даража, қиёсий даража, орттирма даража. Озайтирма сифат ва кучайтирма сифат, сифат даражаларининг ёзилиши, сифатларнинг ясалиши ва сифат ясовчи қўшимчалар имлоси. Қўшма, жуфт ва такрорий сифатлар, уларнинг имлоси. Сифатларнинг отлашуви, сифатнинг гапдаги вазифаси.

Сифатни таҳлил қилиш тартиби.

Сон. Сон ҳақида умумий маълумот, соннинг маъно турлари: саноқ ва тартиб сонлар, тартиб сонларнинг ясалиши ва имлоси. Саноқ сонларнинг шакллари: миқдор сон, дона сон, чама сон, тақсим сон, жамловчи сон. Содда, қўшма ва жуфт сонлар ва уларнинг имлоси. Соннинг отлашуви саноқ соннинг гапдаги вазифаси. Сонни таҳлил қилиш йўллари.

Олмош. Олмош ҳақида умумий маълумот. Олмошнинг маъно турлари: кишилик олмошлари, ўзлик олмошлари, кўрсатиш олмошлари, сўроқ олмошлари, бўлишсизлик

олмошлари, белгилаш олмошлари, гумон олмошлари. Олмошларнинг гапдаги вазифаси. Олмошни таҳлил қилиш тартиби.

7-мавзу: 7- синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси Ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитишда салоҳият асосида баҳолаш методикаси. (2 соат).

Бу синфда таълим жараёнини ташкил қилиш йўллари. Дарсда таълимнинг фаол усулларида фойдаланиш.

Ўзбек тили дарсларини ўтказиш йўллари. Дарс режасини тузишда ўқувчилар билим даражасини ҳисобга олиш. Дарсга мавзу юзасидан янги тайёрланган тарқатма материаллар, кўргазмали қурооллар, сюжетли расмлар олиб кириб фойдаланиш, кичик шеърӣ парча ёки мустақил фикрлашга даъват этадиган саволлар тузиб олиб кириш, ўқувчиларга боғланишли матнлар туздириш, грамматик ўйинлардан ўринли ва унумли фойдаланиш, изоҳли ёзув ўтказишда мактаб ўқув предметлари материалларидан фойдаланиш методлари.

Адабий тил ва халқ шевалари, адабий тилни ўрганишнинг аҳамияти. Равиш сўз туркуми ҳақида маълумот. Равишнинг маъно турлари: пайт равиши, ўрин равиши, холат равиши, даража-микдор равиши, уларнинг ифодаланиш йўллари. Давишларнинг ясалиши, кўшимча кўшиш билан равиш яшаш, сўз кўшиш йўли билан равиш яшаш. Содда, кўшма, жуфт равишлар ва уларнинг имлоси, равишнинг гапдаги вазифаси.

Кўмакчи ҳақида маълумот, кўмакчиларининг қўлланиши ва маъноси. Кўмакчилар ва келишиклар, кўмакчиларининг имлоси.

Боғловчи. Боғловчи ҳақида умумий маълумот, боғловчиларнинг қўлланиши ва турлари: тенг боғловчилар, эргаштирувчи боғловчилар, эргаштирувчи боғловчилар. Тенг боғловчиларнинг турлари ва маъноси, эргаштирувчи боғловчилар ва уларнинг ишлатилиши. Боғловчини таҳлил қилиш тартиби.

Юклама. Юклама ҳақида маълумот, юкламаларнинг маъно турлари: сўроқ юкламалари, таъкид юкламалари, айирув юкламалари, кучайтирув юкламалари, гумон юкламалари. Юкламалар имлоси.

8-мавзу: 8- синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси. Ўзбек тили ва адабиётини ўқитишда проблемалик масаласи. Тест асосида ўзбек тили ва адабиёти фанларидан олган билимларини текшириш йўллари. (2 соат).

Бу синфда таълим жараёнини ташкил қилиш йўллари. Мавзунинг характеридан келиб чиққан ҳолда турли метод ва усуллардан фойдаланиш. Дарс олдида қўйиладиган педагогик, методик, психологик талаблар.

Икки бош бўлакли гаплар. Гапнинг бош ва иккинчи даражали бўлакли ҳақида маълумот. Бош бўлақлар. Эга ва унинг ифодаланиши. Кесим ва унинг ифодаланиши. Кесим ва унинг ифодаланиши. Фейл кесим ва от кесим. Кесимнинг тузилиши жиҳатдан турлари. Иккинчи даражали бўлақлар. Аниқловчи ва унинг ифодаланиши. Сифатловчи- аниқловчи, қаратқич-аниқловчи. Изоҳловчи. Тўлдирувчи ва унинг ифодаланиши. Тўлдирувчининг турлари: воситали ва воситасиз тўлдирувчи. Ҳол ва унинг турлари: равиш ҳоли, ўрин ҳоли, пайт ҳоли, миқдор ҳоли, мақсад ҳоли, сабаб ҳоли. Гап бўлақларининг тартиби.

Бир бош бўлакли содда гаплар. Бир бош бўлакли содда гаплар ҳақида маълумот. Бир бош бўлакли содда гапнинг турлари: шахси маълум гап, шахси номаълум гап шахси умулашган гап, шахсиз гап, атов гаплар. Сўз-гап. Йиғиқ ва ёйиқ содда гаплар.

Тўлиқ ва тўлиқсиз гап. Тўлиқ гап. Тўлиқ гапни тўлиқсиз гапга ва тўлиқсиз гапни тўлиқ гапга айлантириш йўллари.

Икки бош бўлакли содда гапларни таҳлил қилиш йўллари.

Уйга вазифа бериш ва бажариш йўлларини тушунтириш. Баҳоларни эълон қилиш ва изоҳлаш.

9-мавзу: 9- синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси Ўзбек тили ва адабиёти ўқитиш жараёнида кабинетларининг роли ва вазифаси. (4 соат).

Бу синфда таълим жараёнини ташкил қилиш йўллари. Бу синфда ўқитувчи томонидан қўлланиладиган методлар: уй вазифасини сўраш жараёнида суҳбат, савол-жавоб, тест саволларидан фойдаланиш, мавзуни мустаҳкамлашда ўқувчилар билан биргаликда оғзаки ва ёзма машқлар бажариш.

Кўшма гап синтаксиси. Кўшма гап ҳақида умумий маълумот бериш жараёнида унинг сода гапдан фарқини мисоллар асосида қиёслаш, сода гапдан фарқини тушунтириш. Кўшма гап ҳақида маълумот бериш. Кўшма гапнинг турлари: боғланган кўшма гап, эргашган кўшма гаплар, булар ўртасидаги фарқ, боғланган ва эргашган кўшма гаплар таркибидаги содда гаплар ва уларнинг боғланишини тушунтириш.

Боғланган кўшма гап. Боғланган кўшма гап ҳақида маълумот, боғланган кўшма гап қисмларининг ўзаро боғланиш йўллари, тенг боғловчилар (бириктирув, зидлов, айирув боғловчилари) билан, тенг боғловчи вазифасида қўлланган билан боғловчиси ва -у (ю), -да, ҳам юкламалари билан. Гап оҳанги: санаш, зидлаш, айириш оҳанглари билан. Боғланган кўшма гапларда тиниш белгиларининг ишлатилиши.

Эргашган кўшма гап ҳақида умумий маълумот. Эргашган

кўшма гаплар таркибидаги бош ва эргаш гапларни аниқлаш. Эргаш гапнинг бош гапга боғланиш йўллари.

10--мавзу: X синфда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш методикаси. Дарс жараёнида интерактив таълим фаолияти усуллари. (4 соат).

Ўзбек тили бўйича. Ўзбек тилшунослигининг ривожланиш тарихи. Иншо назариясидан маълумот ва иншо ёзиш малакасини мустаҳкамлаш. Иншо ўтказиш методикаси. Юқори синф ўқувчиларининг иншолари мавзуси ва улардаги асосий фикр. Адабий мавзудаги иншолар ва уларни ўтказиш методикаси. Адабиёт дастурида берилган асарларни ўтиб бўлгач олиними. Адабий-ижодий мавзудаги иншолар ва уларнинг мавзуси. Адабий-ижодий мавзуларда ўтказиладиган иншолар методикаси. Эркин мавзудаги иншолар. Иншога режа тузиш йўллари. Содда режа ва мураккаб режа. Мураккаб режанинг тузилиши: кириш, асосий қисм, хулоса.

Иншога материал тўплаш, тўпланган материални системалаштириш. Иншога эпиграф танлаш. Иншонинг тили ва услубига қўйиладиган талаблар.

Ўзбек орфографияси ва орфоэпияси. Ўзбек орфографияси ва орфоэпиясининг асосий принциплари. Ўзбек тилининг янги имло қоидалари. Ёзув турлари-фонетик ёзув, морфологик ёзув, шаклий ёзув. Унлилар имлоси. Ундошлар имлоси. Қўш ундошлар имлоси. Қўшма сўзлар имлоси. Қисқартма сўзлар имлоси. Бош ҳарфлар имлоси. Сўз кўчириш қоидалари. Орфография билан орфоэпиянинг муносабати.

Тўғри талаффузнинг фонетика ва графика билан муносабати. Ўзбек адабий тилининг талаффуз меъёрлари. Талаффуз ва оҳанг. Адабий тил ва ёзма нутқ меъёрлари. Тил ва нутқ. Синтагмалар, гаплар, абзаслар орасидаги тўхтамларга риоя қилиш.

Луғат билан ишлаш йўллари. Луғат ва унинг турлари. Имло, талаффуз, икки ва уч тилли луғатлар, энциклопедик луғатлар ва бу луғатлардан фойдаланиш йўллари.

Ўзбек тили бўйича қўлланиладиган методлар: суҳбат, савол- жавоб, луғатлар билан ишлаш, тест саволларидан фойдаланиш, синфда ўқувчилар билан оғзаки ва ёзма

машқлар бажариш, кўргазмали қуроллар, сюжетли расмлардан фойдаланиш.

Адабиёт бўйича.

Умумтаълим мактабларида ўқувчиларни маънавий жиҳатдан тарбиялашда адабиёт дарсларининг роли. Бу фан юзасидан берилган материалларни ҳар томонлама кенг ўрганиш.

11-мавзу: X1-синфда ўзбек тили ва адабиётини ўқитиш методикаси. Синфдан ташқари ва мактабдан ташқари ишларни ташкил этиш методикаси. (2 соат).

Ўзбек тили бўйича. Бу синфда ўзбек тили дарсларини ташкил қилиш ва ўтказиш йўллари. Қўлланиладиган таълим методлари: суҳбат, савол-жавоб, мавзуга доир машқ бажариш, тест саволлари билан ишлаш, кўргазмали қуроллардан фойдаланиш.

Ўзбек адабий тили, унинг ривожланиш йўллари, унга қўйиладиган асосий талаблар.

Услугунослик. Нейтраллик ва таъсирлилик. Адабий тил нормалари ва услубий нормалар. Ёзма нутқ услубининг турлари. Расмий иш қоғозлари услуби. Сўзлашув услуби, китобий услублар, бадиий услуб. Китобий услуб. Китобий услубнинг турлари – илмий услуб, расмий услуб, публицистик услуб, бу услубларнинг ўзига хос белгилари. Услуб яратувчи воситалар. Услугунослик бўлимида тилга доир берилладиган гаплар ва уларнинг кўриниши.

Лексик услубият. Услубий бетараф сўзлар. Метафоралар, метонимиялар, снегдоха, киноя. Сўзнинг маънавий бўёғи. Эскирган тарихий сўзлар, улардан айрим ўринларда фойдаланиш. Шевага хос сўзлар. Шевага хос сўзлардан бадиий қаҳрамоннинг қаердан эканлигини ифодалашда фойдаланиш. Ноадабий қатламлар. Неологизмлар. Фан – техниканинг ривожланиб боришида янги сўзларининг вужудга келиши. Атамалар. Атамалар. Атамаларнинг кўчма маънода қўлланмаслиги. Антоним-карама – қарши сўзлар (маъно жиҳатдан), синонимлар-

шакли ҳар хил бўлиб, маъноси бир–бирига яқин бўлган сўзлар. Кўп маъноли сўзлар, сўзларнинг ўз маъносидан ташқари кўчма маъноларда ҳам қўлланиши. Сифатлаш. Сифатлашдан бадиий адабиётда фойдаланиш. Фразеологик бирикма гаплар.

Адабиёт бўйича. Бу синфда адабиёт бўйича ўқув жараёнини ташкил қилиш йўллари. Ўқувчиларнинг ёш хусусияти ва билим даражаларини ҳисобга олган ҳолда мавзунинг характеридан келиб чиқиб, лексия, суҳбат, савол-жавоб, тест саволларидан фойдаланиш, луғат устуда ишлаш.

А.Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романида тарихий ҳаётий воқеалар, феодал хонликка хос адолатсизликлар ифодаси. Романи таҳлил қилиш. Романда адолатсизликка, зулмга, золимларга қарши кураш тасвири. Романдаги тимсоллар тавсифи. Асардаги Кумуш тимсолида ўша давр хотин-қизларига хос бўлган хусусиятлар ифодаси.

Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романида ўзбек меҳнаткашларининг инқилобдан олдинги даврдаги аянчли тасвири. Асарда олға сурилган ғоя. Асар композитсияси (қурилиши). Асарда икки синф вакиллари ўртасидаги кураш тасвири. Асардаги ижобий ва салбий тимсоллар тавсифи. Ойбекнинг ўзбек адабиётида тутган ўрни.

А.Қаҳҳор – моҳир ҳикоянавис. «Асрор бобо», «Минг бир жон» ҳикоялари. Бу ҳикояларнинг ғоявий мазмуни. Ёзувчининг ҳикоя яратишдаги маҳорати. «Тобутдан товуш» комедиясида мансабпарастлик, порахўрлик ва давлат органларидаги мунофиқликнинг фош қилиниши. А.Қаҳҳор драматургияси.

12-мавзу: Ўзбек тилининг «Морфология» бўлими. Мустақил сўз туркумлари. Мустақил сўз туркумларининг морфологик хусусиятлари. Морфология ўқитиш методикаси. (2-соат)

Морфология – грамматиканинг бир қисми сифатида. Унда сўзларнинг тартиби, шакллари, сўзларнинг маълум белгилар асосида туркумларга бўлинишини ўргатиш. Морфология ўқитишда асосий эътибор сўзнинг тузилиши, ясалиши, сўз туркумларига қаратиш.

Мактабда морфология ўқитишнинг ҳам илмий, ҳам амалий зарурияти мавжудлиги. Унинг илмий зарурияти кейинги босқичда ўрганиладиган «Синтаксис» бўлими бевосита морфология билан боғлиқлиги. Келишик, эгалик, шахс-сон кўшимчалари морфология объекти саналса-да, аммо улар гап қурилишида, сўз ва сўз бирикмалари орасида синтактик бирикмани таъминловчи восита саналиши. Қўшма гап синтаксисини ўрганишнинг бевосита ёрдамчи сўзлар бажарадиган вазифа билан алоқадорлиги ҳисобга олинганда, морфологиянинг муҳимроқ касб этишини билиш. Мактабда морфология ўқитишнинг амалий аҳамияти, лексикологиядан эгалланган зарурий билимлар мазкур бўлимни ўрганишда ўзининг амалий ифодасини топиши.

Орфографиянинг морфология билан алоқадорлиги, мактабда бу бўлимни ўрганиш заруриятга айланганлиги, морфологик принципи орфографиянинг етакчи принципи саналиши. Грамматика сўзларнинг ўзгаришини, сўз ясалишини, туркумларга гуруҳланишини, уларнинг ўзаро боғланиб сўз бирикмаси ва гап ҳосил қилишини, дала, биз, ўт, кўзи сўзлари ўзича мустақил маъно англатмаслиги, сўзларнинг маъно томони лексикада ўрганилиши.

13- мавзу: Ҳозирги замон ўзбек адабий тилини ўқитишнинг мақсади ва вазифалари. Ўзбек тилининг янги имло луғати. Мактабда ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ривожлантириш йўллари ва методлари. (2 соат).

Ҳозирги замон ўзбек адабий тили ўқитиш методикаси. Ҳозирги давр жараёнида тил билишнинг аҳамияти. Мактаб, маориф системаси ва ижтимоий ҳаётда тилдан фойдаланиш ва уни ўрганишнинг аҳамияти. Ҳозирги замон ўзбек адабий тилининг муҳим кўрсатмаси ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ўстириш ва билиш фаолиятини активлаштириш ҳисобланиши. Буни амалга ошириш ўқувчиларни актив фикрлашга, мустақил ишлашга, маълум тил ҳодисалари ҳақида ўйлашга, мулоҳаза, муҳокама қилишга, айрим тил ҳодисаларини таққослаш билан уларнинг ўхшаш ва фарқли томонларини аниқлаш, ўз фикрларини оғзаки ва ёзма шаклда саводли баён қилишга, хулосалар чиқаришга, умумлаштира билишга ўргатадиган самарали метод, усуллардан фойдаланиш.

Ўзбек адабий тилини ўргатишда ўрганиладиган билимлар (фонетика, лексика, сўз яшаш, грамматика ва орфографиядан бериладиган билимлар) аҳамиятига қараб дифференсатсия қилиниши ва бутун диққат бу билимларнинг энг асосийларига, яъни ўқувчининг шу мавзу ёки бўлимга доир материалларини эгаллашга, ўзлаштириш зарур бўлган материалларга қаратган. Ўзбек тили дарсларида шевачиликни олдини олишга доир адабий тил нормаларига эътибор бериш.

Ўқувчиларни соф ўзбек адабий тилда гапиришга ўргатиб боришда таъриф, қоида ва бошқа маълумотлар назарий жиҳатдангина ўзлаштириб қалинмай, уларни амалий ишларда доим қўллаб бориш.

Мактаб ўзбек адабий тилини ўргатиш жараёнида ўзбек тили курсининг ҳамма бўлимлари ва мавзулари юзасидан олиб бориладиган ишлар ўқувчиларнинг нутқини ўстириш билан боғланиши зарурлиги. Мактабда ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ривожлантириш йўллари ва методлари.

Адабиёт дарсларида ўқувчиларнинг оғзаки нутқини ўстириш йўллари. Монографик мавзуларнинг мазмунини ўз сўзлари билан ифодалашга ўргатиш. Оғзаки нутқни ўстиришда амалга ошириладиган тадбирлар: сюжетли расмларда ифодаланган мазмунни тўла ҳикоя қилиш, расм асосида кичик ҳикоя тузиш. Ҳикоянинг режасини тузиш, тузилган режа асосида ҳикояни қайта ҳикоя қилиш, расмда ифодаланган манзара тасвири, расмда ифодаланган ҳикоядаги тимсоллар, уларга оғзаки характеристика бериш. Ўқувчининг синфдошлари билан муносабати, турли мавзуларда суҳбатлар уюштириш, бу суҳбатларнинг асосий тематикаси. Ўрганилган бадиий асарлардаги у ёки бу қаҳрамонларга тавсиф бериш. Тимсолларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида маълумот. Масалан, 11-синфда Ойбекнинг «Қутлуғ қон романи ўрганиб бўлингандан сўнг Мирзакаримбой, Йўлчи, Гулнор, Салимбойвачча, Танчибойвачча каби тимсолларга тавсиф бериш асосида ўқувчининг оғзаки нутқини ўстириш йўллари.

14-мавзу: Мактабда от, сифат, сон сўз туркумларини ўқитиш методикаси. (2 соат).

Ўқувчиларга ўзбек тилининг мустақил сўз туркумлари ҳақида маълумот бериш. Сўз туркумлари таркиби. Мустақил сўзларнинг морфологик хусусиятлари. Сўз туркумларини ўрганиш йўллари. Ўзбек тилидаги мустақил ва ёрдамчи сўз туркумлари ҳақида маълумот бериш. Сўз туркумларининг морфологик хусусиятлари, уларнинг синтактик вазифалари. Гапда мустақил сўз туркумларининг вазифаси. Сўз туркумларини ўқитишда кетма-кетлик принципига амал қилиш. Сўз туркумлари орасидаги алоқадорлик. Сўз туркумларини ўқитиш методикаси.

От сўз туркумини ўқитиш йўллари. Отнинг маъно турлари: турдош ва атоқли отлар ва уларнинг ёзилиши. Қўшма, жуфт ва қисқартма отлар, уларнинг ёзилиши.

Отларнинг шакл ясалиши ва уларнинг имлоси. Отларнинг сон шакллари, отларнинг эгалик шакллари ва уларнинг ёзилиши, отларнинг келишик қўшимчаларини олиб турланиши, келишик қўшимчаларининг ёзилиши. Бош келишик шакли, қаратқич, тушум келишиги шакллари, уларнинг айтилиши ва ёзилиши. Чиқиш, жўналиш, ўрин-пайт келишиги қўшимчалари, уларнинг айтилиши ва ёзилиши.

Сифат сўз туркуми ҳақида маълумот. Сифат даражалари: оддий даража, қиёсий даража, орттирма даража. Озайтирма ва кучайтирма сифатлар, сифат даражаларининг ёзилиши. Чиқиш, жўналиш, ўрин-пайт келишиги қўшимчалари, уларнинг айтилиши ва ёзилиши

15-мавзу: Олмош, феъл, равиш сўз туркумларини ўқитиш методикаси.(2 соат).

Мустақил сўз туркумлари бўлган олмош, феъл, равиш сўз туркумлари, уларни ўқитишда кўрғазмалилик.

Олмош сўз туркуми. Олмош ҳақида умумий маълумот бериш. Олмошнинг маъно турлари. Кишилик олмошлари. Кишилик олмошлари. Кишилик олмошларининг бирлик ва кўплик формалари. Кишилик олмошларининг ифодаланиши. Ўзлик олмоши. Ўзлик олмошининг ифодаланиш йўллари. Кўрсатиш олмошлари, кўрсатиш олмошларининг ифодаланиши, гап бўлаги вазифасида кела олиши. Сўроқ ва бўлишсизлик олмошлари, уларнинг ифодаланиши, гап бўлаги вазифасида кела олиши. Гумон ва белгилаш олмошлари, уларнинг ифодаланиш йўллари, гап бўлаги вазифасида кела олиши.

Ёзма ва оғзаки нутқда олмош турларидан, айниқса, келишик қўшимчалари билан қўлланган олмошлардан ўринли фойдаланиш. Олмошларни ўрганиш жараёнида олмошнинг ҳар бир турига доир кўрғазмали куруллар, топшириқли тарқатма карточкалардан фойдаланиш.

Феъл. Феъл ҳақида умумий маълумот. Феъл шакллари: бош нисбат шакли, ўзлик нисбат шакли, унинг ясалиши, имлоси, маъноси, биргалик нисбат шакли, унинг ясалиши,

имлоси, маъноси. Бўлишли ва бўлишсиз феъллар. Феъл шакллари: бош, буйрук-истак, шарт, мақсад майл шакллари, уларнинг ясалиши, имлоси ва маъноси.

Феълнинг ҳаракат номи шакллари. Ҳаракат номи ҳосил қилувчи қўшимчалар, уларнинг ёзилиши, гапдаги вазифаси.

Феълнинг сифатдош шакллари. Сифатдош шаклларининг ясалиши ва ёзилиши. Сифатларнинг гапдаги вазифаси.

Равишдош шакллари, равишдошнинг маъно жихатдан турлари. Равишдош шаклларининг ясалиши ва ёзилиши, гапдаги вазифаси.

Феълнинг замон шакллари. Ўтган замон феъллари, уларнинг ясалиши ва ёзилиши. Келаси замон шакллари, уларнинг ясалиши ва ёзилиши. Келаси замон шакллари, уларнинг ясалиши,

16-мавзу: Ўзбек имлосидаги ёрдамчи сўз туркумларини ўқитиш методикаси. (2 соат).

Мустақил бўлмаган сўз туркумлари: кўмакчи, боғловчи, юклама, ундов, таклид ва модал сўзларни ўқитиш методикаси. Мустақил бўлмаган сўз туркумларининг мустақил сўз туркумларидан фарқи. Ёрдамчи сўз туркумларининг яқка ҳолда қўлланмаслиги ва гап бўлаги вазифасида кела олмаслиги. Кўмакчи, боғловчи, юкламалар, уларнинг ўзига хос хусусиятлари.

Кўмакчи. Кўмакчиларнинг қўлланиши ва маъноси. Кўмакчилар ва келишиқлар. Айрим ўринларда кўмакчилар вазифасининг келишиқлар бажара олиши. Кўмакчиларнинг имлоси.

Боғловчи. Боғловчи ҳақида умумий маълумот. Боғловчиларнинг қўлланиши ва турлари. Боғловчилар гапнинг уюшиқ бўлақларини ва қўшма гап таркибидаги содда гапларни боғлаши. Боғловчиларнинг маъно турлари: тенг боғловчилар, эргаштирувчи боғловчилар, эргаштирувчи боғловчиларнинг турлари.

Юклама. Юклама ҳақида умумий маълумот. Юкламаларнинг маъно турлари: сўроқ юкламалари,

таъкид юкламалари, айирув юкламалари, кучайтирув юкламалари, инкор юкламалари, гумон юкламалари. Юкламаларнинг имлоси.

Ундов сўз. Ундов сўзлар ҳақида умумий маълумот. Ундов сўзларнинг маъно жиҳатдан турлари. Ҳис-ҳаяжон ёки ҳиссиёт, ҳайдаш-чақириш ёки буйруқ-хитоб ундовлари. Ундов сўзларда тиниш белгиларининг ишлатилиши. Ундов сўзларнинг тузилиш жиҳатдан турлари. Ундов сўзларнинг айрим ўринларда гап бўлаги вазифасида кела олиши. Ундов сўзларнинг имлоси. Ундов сўзларни таҳлил қилиш тартиби.

Тақлид сўз. Тақлид сўзларнинг маъно жиҳатдан турлари: товушга ва ҳолатга тақлидни билдирувчи сўзлар. Товушга тақлид билдирувчи сўзлар эшитиш билан, ҳолатга тақлид билдирувчи сўзларга эса кўриш билан алоқадорлиги. Тақлид сўзларнинг якка, жуфт, такрорланиб қўлланиши, уларнинг имлоси. Такрорланган тақлид сўзларнинг давомийлик маъноларини билдириши. Тақлид сўзларнинг баъзи ўринларда гап бўлаги вазифасида кела олиши. Товушга тақлид билидирадиган сўзлар, баъзан отлашиб, эгалик ва келишик кўшимчалари билан қўлланиб, гапда эга ва тўлдирувчи бўлиб кела олиши.

17-мавзу: Боғланган ва эргашган кўшма гапларни ўқитиш методикаси. (4 соат).

Кўшма гап синтаксиси. Кўшма гап ҳақида умумий маълумот.

Кўшма гапларнинг содда гаплардан фарқи. Кўшма гапнинг турлари: боғланган кўшма гап, эргашган кўшма гап. Уларнинг бир-биридан фарқи.

Боғланган кўшма гап. Боғланган кўшма гап таркибидаги сода гапларнинг ўзаро боғланиши. Боғланган кўшма гапларда ишлатиладиган боғловчилар. Боғланган кўшма гап таркибидаги содда гапларнинг ўзаро боғланишида қўлланиладиган тенг боғловчилар. Бириктирув, зидлов, айирув боғловчилари билан биргаликда, тенг боғловчи вазифасида қўлланган билан боғловчиси иштирокида боғланиши, хурсандчиликни

билдириши. Боғланган қўшма гапларнинг боғланишига кўра турлари. Бириктирув боғловчилари: ва, ҳам, ҳамда, зидлов боғловчилари: аммо, лекин, бироқ, балки, айирув боғловчилари: ё, ёки ёхуд, гоҳ-гоҳ, дам-дам, баъзан-баъзан, тенг боғловчи вазифасидаги юкламалар – у (ю), - дан, на.

Боғланган қўшма гапларда тиниш белгиларининг ишлатилиши.

Эргашган қўшма гап. Эргашган қўшма гап таркибидаги қисмларнинг бири иккинчисига мазмунан, грамматик ва интонатсия жиҳатдан тобе бўлиб, уни аниқлаб, тўлдириб келиши. Шунинг учун улар бош ва эргаш гаплар дейилади.

Эргашган қўшма гап таркибидаги эргаш гапларнинг боғланиши:

1.Эргаштирувчи боғловчилар (шунинг учун, шу сабабли, шу туфайли, чунки, негаки, токи, гўё-ки)ёрдамида боғланиши.

2.Кўмакчилар (феъл формаларидан сўнг келган) ёрдамида.

3.Юкламалар ёрдамида (-у, -ю, -да).

4.Нисбий сўзлар ёрдамида.

5.Сифатдош шакли ҳамда келишик аффикси ёрдамида.

6.Феълнинг равишдош шакли ёрдамида.

7.Феълнинг шарт майли формаси ёрдамида –са.

8.Феълнинг буйруқ-истак майли формаси ёрдамида.

9 –дек, -дай ўхшатиш маъносини билдирувчи қўшимча ёрдамида.

18-мавзу: Грамматик таҳлил ва унинг турлари. Фонетик, морфологик, синтактик таҳлил ўтказиш методикаси. (2- соат).

Фонетик, морфологик, синтактик таҳлил ўтказиш методикаси, фонетика ва графика бўйича: товуш турлари, товуш ва ҳарф муносабати, унли ва ундош ҳарфлар, уларнинг бир-биридан фарқи, жарангли ва жарангсиз ундош товушлар, сўзни бўғинга бўлиш, очиқ ва ёпиқ бўғин, сўзларни адабий тил талаффуз нормаларига мувофиқ талаффуз қилиш.

- лексика юзасидан. Сўзнинг лексик маъноси, сўзларнинг маъно жиҳатдан турлари (синоним ва антоним), сўзнинг кўп маънолиги, сўзнинг ўз ва кўчма маъноси, сўзнинг лексик маъносини тушунтириш, луғат устида ишлаш.

- сўз яшаш юзасидан. Сўзнинг ўзак, негиз ва қўшимчаларга бўлиниши, сўзнинг таркиби, сўзнинг ўзак ва қўшимчаларини аниқлаш, сўзнинг ўзагини аниқлаш, сўз таркиби таҳлили.

- морфология бўйича. Сўз туркумлари ҳақида маълумот (муस्ताқил ва ёрдамчи), сўз туркумларини бир-биридан фарқлаш, сўз туркумларининг морфологик хусусиятлари гап тузишда сўз ва ибораларни тўғри қўллай билиши, сўз туркумларини морфологик жиҳатдан таҳлил қилиш, сўз яшаш, содда сўзнинг қўшма сўзлардан фарқи, сўзнинг ўзак, негиз ва қўшимчаларини аниқлаш, сўзнинг ўз ва кўчма маънолари, сўзнинг кўчма маънолари, сўзнинг кўчма маъноси, содда ва қўшма гапларни синтактик жиҳатдан таҳлил қилиш, содда гаплар тузиш, қўшма гаплар тартиб бериш, гап тузишда сўз ва ибораларни тўғри қўллай билиш, равиш ва равишдошли бирикмалар, гапнинг талаффуз оҳангларига риоя қилиш, эргаш ва бош гапларни аниқлаш.

Амалий машғулот

Сўз бирикмаси, содда ва қўшма гапларнинг ўзига хос хусусиятлари, эргаш гапларнинг бош гапга боғланиш йўллари, эргаш гапнинг турлари, қўшма гаплар таркибидаги содда гапларнинг қўшимчалар воситасида ва

кўшимчасиз боғланиши, сайлаб олинган матндан содда ва кўшма гапларни аниқлаш, содда ва кўшма гапларни адабий тил меъёрлари асосида ўқиш. Бир неча кўшма гаплар тартиб бериш уларни синтактик жиҳатдан таҳлил қилиш, фонетик таҳлил.

19-мавзу: Ўқувчиларнинг билим даражасига баҳо бериш, билимларни синаш методикаси. Ўқувчиларнинг билим ва малакаларини синашнинг аҳамияти. (4 соат).

Ўқувчилар билимини оғзаки синаш. Ўзбек тили ва адабиёт дарсларида ўқувчиларнинг билим даражаси, маҳорат ва малакаларини баҳолаш таълим сифатини оширишнинг муҳим омилларидан бири эканлиги. Ўқувчиларнинг оғзаки нутқини баҳолаш, уларнинг билим даражасини аниқлашнинг асосий усулларидан бири сифатида. Ўқитувчи мазкур фанлар дарслари учун белгиланган дастур талаблари асосида V-XI синф ўқувчилари учун ягона талобот асосида улар билимини аниқлаши. Ўқувчилар учун бериладиган саволлар дастур талаблари асосида бўлиши, аниқ, тушунарли ва ўтган дарслар мавзуси асосида бўлиши. Ўқувчининг жавоби тартибли, мантиқан тўғри, ўтилган мавзуларни билиши аниқ сезилиб туриши кераклиги.

Ўзбек тили ва адабиёт фанларидан ўқувчиларнинг оғзаки нутқини баҳолашда қуйидаги меъзонлар ҳисобга олинади:

- жавобнинг тўғри ва мукамал эканлиги;
- тўлиқ ва тўғри жавоб бера олганлиги;
- ўқувчининг жавобида унинг билим даражаси ифодаланиши;
- оғзаки баён қила олиш усули;
- ўзи тасдиқ қила олдиған фикри учун далиллар келтира олиши, бу далилларнинг қанчалик тўғри эканлиги;
- нутқида адабий тил меъёрларига риоя қила олиши;
- ўтган дарслардан хабардорлиги, ўқув дастури материалларини ўзлаштирган бўлиши;

Ўқувчилар билимини тест асосида синаш. Дарсда савол бериш йўллари, савол беришдан кўзда тутилган мақсад. Савол бериш. Психологлар томонидан тақдим қилинган

саволлар: оддий, аниқлик киритуви, шарҳ ва изоҳталаб, ижодий саволлар.

Ўқувчиларнинг ёзма нутқ малакаларини баҳолаш ўтказилган ёзма ишлар асосида баҳоланади.

20- мавзу: Ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитишда таълимнинг фаол усулларидан фойдаланиш методикаси. (2 соат).

Таълимнинг фаол усуллари ва таълимда ундан фойдаланиш йўллари. Таълимнинг фаол усуллари билан амалдаги анъанавий усулларни бир-бирига таққослаш. Фаол ва анъанавий усулларни бир-бирига таққослаш асосида уларнинг ижобий ва салбий томонларини белгилаш ва ўқувчилардаги фаол муносабатларни кузатиш. Ўқувчилар фаолиятида вужудга келган ижобий ўзгаришлар, бу ўзгаришларнинг фан асосларини эгаллашдаги ўрни, ўқувчилар билим даражасининг ўсишида фаол усуллардан фойдаланишнинг аҳамияти. Ўқувчиларни гуруҳларга бўлиб, дарс ўтиш жараёнида ўқувчилар ва ўқитувчи фаолиятини активлаштириш йўллари. Дарс давомида гуруҳлар фаолиятига баҳо бериш. Ўзбек тили ва адабиёти дарслари жараёнида қизиқарли ўйинлар ташкил қилиш. Ким кўпроқ сўз топади, сўзлар занжирини тузиш, муаммолар, зарбулмасаллар. Қизиқарли ўйинлар асосида ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш қобилиятини ўстириб бориш. Дарс жараёнида гуруҳлар ўртасида мавзуга доир рва узок ҳамда яқин ўтилган мавзуларга доир топширикни тарқатма карточкалар билан ишлаш, кўргазмали қуроллардан фойдаланиш.

21- мавзу: Сўз бирикмасини ўрганиш методикаси. Гап турлари синонимияси (4 соат).

Сўз бирикмасининг икки қисмдан (бош ва эргаш сўздан) тузилиши, эргаш сўз бош сўзни изоҳлаб келиши ҳамда бош сўзга маъно ва грамматик томондан боғланиши, сўроқ ҳамиша эргаш сўздан бош сўзга берилиши. Сўз бирикмасининг тури бош сўзга қараб белгиланиши (бош сўз феъл билан ифодаланса, феълли сўз бирикма, бош сўз от билан ифодаланса, отли бирикма ҳисобланиши), эргаш сўзнинг бош сўздан олдин келиши ва бош сўзни изоҳлаб келиши. Маъно томондан бири иккинчисига тобе бўлиб боғланган икки сўзнинг сўз бирикмаси ҳисобланиши. Сўз бирикмасининг сўз ва гапдан фарқи.

22- мавзу: Мактабда ўтказиладиган ёзма иш турлари ва уларни ўтказиш, ўзбек тили ва адабиётини ўқитишда синфдан ташқари ишларни ташкил қилиш методикаси. (4-соат)

Ўқувчиларнинг ёзма ишлари Тожикистон Жумхурияти маориф вазирлиги, жумхурият педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти томонидан тасдиқланган баҳо меъёрлари асосида баҳоланиши.

Мактабда ёзма иш турлари бўлган диктант, баён, иншо ўтказиш. Ёзма иш ўтказилишидан кўзда тутилган мақсад. Диктант ўтказиш методикаси. Диктант учун матн тартиб бериш. Матн таркибида ўтилган мавзуларга доир сўзларнинг бўлиши. Диктант ўтказишда ўқувчиларнинг ўтилган мавзуларни қанчалик даражада ўзлаштирганликларини синаш. Диктант ёзишга ўқувчиларни тайёрлаш. Матннинг ўқитувчи томонидан ўқиб берилиши, тушунилиши қийин сўзларга изоҳ бериш, ёзилишини доскада ёзиб кўрсатиш. Синфдаги ўқувчиларнинг билим даражасини ҳисобга олган сўзлар миқдорини белгилаш. Ўқувчиларнинг ўзбек тили ва адабиётидан олган кўникма, малака, билимларини чуқур ва атрофлича ҳисобга олиш ва уни одилонга баҳолаш.

Диктантни таҳлил қилиш, ҳатоларни турларга ажратиш, содир қилинган ҳатоларнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш ва уларни ислоҳ қилиш йўллари. Синфлар бўйича диктант матнидаги сўзлар миқдори. Диктантни баҳолаш методикаси.

Баён. Ўқувчилар нутқини ўстиришда ёзма иш турларидан баён ва иншо асосий олимлардан ҳисобланиши. V-VII синфларда ўтказиладиган баёнлар. V-IX синфлар учун баён матнидаги сўзлар миқдор V-VII синфларда ўтказиладиган баёнларга бир соат вақт ажратилиши ва иккита баҳо қўйилиши, баёнлар таҳлилинини ўтказиш. Баёнда йўл қўйилган ҳатоларни ислоҳ қилиш йўллари. Баённи баҳолаш методикаси.

Ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитишда синфдан ташқари ишларни ташкил қилиш методикаси. Синфдан ташқари ўқилган юзасидан суҳбат дарслари учун амалдаги адабиёт дастурида ажратилган соатлар миқдори. V-VII синфларда синфдан ташқари ўқиш дарсларини ташкил қилиш ва ўтказиш методикаси. V-VII синфлар учун тартиб берилган дастурда мустақил ўқиш учун тавсия қилинган адабиётлар рўйхати. Мустақил ўқилган асарлар юзасидан суҳбат дарсларининг ўқувчилар томонидан ўтказилиши.

23- мавзу: Ўзбек тили ва адабиёти фанларининг бошқа фанлар билан алоқадорлиги, фанни бошқа фанлар билан қўшиб ўқитиш йўллари.Синтактик услубият (4 соат).

Мактабда ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитиш жараёнида уни география, тарих, рассомчилик, бадий санъат ва бошқа фанларга боғлаб ўрганиш. Бадий адабиёт санъатнинг бир тури сифатида. Адабиёт санъатнинг ўқув предмети эканлиги. Адабиётнинг ҳаётни англашдаги ўрни ва инсон тарбиясидаги вазифаси.

Ўзбек тили ва адабиёти фанларининг бошқа таълимий фанлар билан алоқадорлигини гуруҳларга бўлиш.

Адабиётнинг тарих фани билан алоқадорлиги. Амалдаги адабиёт дастурининг бир бўлими ўзбек ва тожик

адабиётидан берилган намуналарни ўрганишга бағишлаганлиги. V синфда Абуали ибн Сино, Ю.Х.Ҳожиб, Рўдакий, Навоий, Жомий асарларини ўрганиш жараёнида улар яшаган даврдаги ижтимоий, сиёсий, маданий ҳаёт ҳақида маълумот бериш. VI синфда Фирдавсий, С.Шерозий, Бобур, Гулханий асарларини улар яшаган муҳит билан боғлаб ўрганиш.

IX синфда энг қадимги адабий ёдгорликлар таркибида берилган халқ оғзаки ижоди, афсоналар, «Авесто», Урхун-Энасой ёдгорликлари, М.Қашғарий ҳамда IX-X асрлар адабиётидан ўрин олган мавзуларни ўрганиш жараёнида шу ёзувчилар яшаб ижод этган тарихий мавзуларни ўрганиш жараёнида тарихий даврнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида маълумот бериш, бу асарларни ўша даврга боғлиқ ҳолда ўрганиш.

Маълумки, IX-X синфлар адабиёт тарихи курси бўлганлиги учун ҳар бир ёзувчининг ҳаёти ва ижоди ҳақида тўхталганда улар яшаган даврга характеристика бериш, асарларида давр воқеалари акс эттирилганлигига эътибор бериш.

XV асрнинг II ярми ва XVI асрлар адабиёти ҳақида тўхталганда Жомий, Навоий яшаган тарихий давр, улар асарларида ўша давр зиддиятлари ифодаланганлигини ўқувчиларга тушунтириш. Мунис, Увайсий, Нодири, Огаҳий, Зебуннисо асарларида ўзлари яшаб турган жамиятдаги адолатсизликларнинг ифодаси.

24-мавзу: Морфологик услубият юзасидан кўрғазмали куруллар тайёрлаш ва дарс жараёнида улардан фойдаланиш йўли ва усуллари. (4 соат).

Кўрғазмалилик фан асосларини эгаллашда асосий воситалардан бири сифатида. Кўрғазмали куруллардан фойдаланишдан кўзда тутилган мақсад. Кўрғазмали курулларнинг тури. Ҳозирги кунда кўрғазмали курулларнинг кўпчилиги ўқитувчилар томонидан тайёрланаётганлиги. Ҳар бир дарс учун мўлжалланган кўрғазмали куруллар. Уларни тайёрлаш йўллари. Кўрғазмали расмлар ва улар билан ишлаш методикаси.

Тасвирли расмлардан фойдаланиш. Ҳар бир мавзуга доир расмлар олиб кирилганда ўқувчиларнинг тилга кириши. Расмлардан дарснинг қайси ўринларда фойдаланиш яхши натижа бериши. Масалан, тимсолларга тавсиф бериш жараёнида уларнинг ҳолатини тасвирловчи расмлар.

25- мавзу: XIX асрнинг II ярми ва XX аср бошлари даври адабиётини ўқитиш методикаси. XI-XIII асрлар ўзбек, тожик адабиёти намуналарини ўрганиш методикаси (4-соат)

Бу даврдаги ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаёт. Ўрта Осиёнинг Россия томонидан куч билан босиб олинishi. Чоризм истилоси ва унинг оқибатлари. Ўзбек адабиётида реализмнинг XIX асрнинг II ярмида майдонга келиши ва демократик йўналишдаги адабиётнинг туғилиши ва тараққиёти билан боғлиқлиги. Бу даврда бўлган икки йўналишдаги адабиёт – демократик йўналишдаги адабиёт ва феодал – клерикал адабиёт, унинг ажралмас бир қисми бўлган диний-мистик адабиётларнинг турмушга муносабат масаласида икки хил йўл тутганлиги.

Ўзбек демократик адабиётининг асосий ва етакчи мавзуси халқ ҳаёти, истикболи, тақдири, унинг озодликка бўлган интилишни ифодалашдан иборат эканлиги. Ўша давр ҳаётининг реал картиналари Муқимий, Фурқат, К.Хоразмий, Завқий, Аваз Ўтар асарларида, Солиҳбек Охуннинг генерал Черняевга хати, Исҳоқхон Ибратнинг «Тарихи Фарғона», Муҳаммад Юсуфбек Баёнийнинг «Шажараи Хоразмшоҳий» асарларида акс эттирилиши.

Комил Хоразмий. Унинг ҳаёти ва ижоди. Унинг «Аҳбоб», «Дўстлар» радибли ғазали. Ғазалда дўст танлаш, дўстга муносабат масалалари ифодаси. Комил Хоразмий – машҳур ҳаттот. Унинг Петербургда бўлиши. Рус музикан отасини ўрганиши. Муқимий. Муқимийнинг ҳаёти ва ижодий фаолияти.

Адабиёт.

1. Истиклолият ва сиёсати давлати дар соҳаи маориф, Дастури таълимӣ, -Душанбе, 2009
- 2 .А.Зуннунов, Ж. Эсонов. Мактабда адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент «Ўқитувчи» 1985.
- 3.Н. М. Маллаев, Ф. К. Каримов, С.И Исматов Ўзбек адабиёти тарихи. Тошкент «Ўқитувчи» 1981.
4. Имло луғати. Мактаб ўқувчилари учун қўлланма. «Ўқитувчи» Нашриёти, Тошкент, 1976.
5. Топишмоқлар, Тошкент, 1981, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
6. Фуломов, И.Расулов, Ҳ. Рустамов, Б. Мирзааҳмедов Ўзбек тили ўқитиш методикаси «Ўқитувчи» нашриёти, Тошкент, 1975.
7. Н.М.Маллаев. Ўзбек адабиёти тарихи. Тошкент «Ўқитувчи» Нашриёти, 1966.
8. .А.Зуннунов, Н. Ҳотамов Адабиёт назариясидан қўлланма. «Ўқитувчи» нашриёти, Тошкент, 1978.
9. А. Зуннунов, Ўзбек адабиёти методикаси тарихидан очерклар. «Ўқитувчи» нашриёти, Тошкент, 1973.

Ба матбаа _____ супорида шуд.
Ба чоп _____ иқозат дода шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопии шартӣ _____
Теъдод _____ нусха.